

जाहिरातींचे दर.

सालील पत्र्यावर बोकशी करावी.

व्यवस्थापक, अर्थ, 'दुर्गाविवास' पुणे २.

अर्थ

वर्गणीचे दर.

वार्षिक वर्गणी

रु. ४

(टपाल इंग्रिज माफ)

किरकोळ अंकास

एक आणा.

'अर्थ एव प्रधानः' इति कौटिल्यः अर्थमूलौ धर्मकामाविति ।

—कौटिल्य अर्थशास्त्र

संपादक—प्रो. वा. गो. काळे

वर्ष ८

पुणे, बुधवार, तारीख २६ ऑगस्ट १९४२

अंक ३४

दि बँक ऑफ इंडिया लि.

[स्थापना : १९०६]

अधिकृत भांडवल रु. २,००,००,०००

वसूल झालेले भांडवल रु. १,००,००,०००

रिझर्व फंड रु. १,१६,००,०००

मुख्य कचेरी: ओरिएण्टल बिल्डिंग, मुंबई.

मुंबईमधील शाखा: बुलियन एक्सचेंज, कुलाबा, काळवादेवी आणि मलबार हिल.

इतर शाखा: अहमदाबाद (मद्र. मुख्य ऑफिस), अहमदाबाद (एलिस मिज शाखा), अहमदाबाद (स्टेशन शाखा), अंधेरी (मुंबई शेजारी), वांद्रे (मुंबई शेजारी), कलकत्ता (झाख स्ट्रीट, मुख्य ऑफिस), कलकत्ता (बहा बक्षार), कलकत्ता (चौरंगी स्केअर), जमशेदपूर, कराची, नागपूर (किंग्जवे), नागपूर (इतवारी बक्षार), पुणे, पुणे शहर, राजकोट, सुरत.

लंडन एजन्ट्स: वेस्टमिन्सटर बँक लिमिटेड.

डायरेक्टर्स: सर जुनीलाल श्ही. मेहता, के. सी. एस्. आय. (अध्यक्ष), श्री. अंबालाल सारामाई, सर जोसेफ के. नाईट, मि. ए. गोडिस, सर कावसजी जहांगिर, बॅरोनेट, के. सी. आय. ई., ओ. बी. ई., मि. दिनशा के. दार्जी, श्री. रामनिवास रामनारायण.

करंट डिपॉझिट अकाउंट्स:

दररोजच्या रु. ३०० ते रु. १,००,००० रकमेच्या शिल्लकेवर ३% दराने व्याज दिले जाते. रु. १,००,००० वरील व्याज सास योजनेने दिले जाते. सहामाही असेर व्याजाची किमान रक्कम ५ रु. पेक्षा कमी झाल्यास व्याज दिले जात नाही. कायम, अल्प मुदतीच्या व सेव्हिंग बँक ठेवी योग्य व्याजाने स्वीकारल्या जातात. व्याजाचे दर पत्रद्वारे.

बिलस व सेटलमेंट्सप्रमाणे बँक एक्सच्यूटर व ट्रस्टी म्हणून काम करते. सर्व तन्हेचे ट्रस्टीचे काम केले जाते. नियम अर्ज करून मागवावेत.

बँकेसंबंधी नेहमीचा सर्वसामान्य व्यवहार केला जातो.

एजंट:—टी. आर. लालवाणी.

दि बँक ऑफ महाराष्ट्र लि.

हेड ऑफिस: पुणे श.

स्थानिक शाखा: मखाना, पुणे ४, फोर्ट, मुंबजी.

मुंबजी शाखा: बल

अधिकृत भांडवल १०,००,०००

विक्रीस काढलेले भांड ५,००,०००

खपलेले भांडवल ४,४५,९५०

वसूल झालेले भांड २,२२,७९५

एकूण खेळते भांडवल : रु. ३७,००,०००

डायरेक्टर्स

प्रो. वा. गो. काळे, अध्यक्ष

श्री. धों. कृ. साठे

श्री. न. ग. पवार

श्री. ड्यं. वि. रामडे

श्री. वा. पुं. धर्वे

श्री. मा. रा. जोशी

श्री. श्री. गो. मराठे

श्री. र. चि. सोहोनी

मि. फ. दो. पवमजी

बँकिंगचे सर्व व्यवहार केले जातात. शेअर व सरकारी रोखे यांची खरेदीविक्री कसोशीने करून दिली जाते.

बँकेच्या शेअरवर १९४१ अखेर पुण्या होणाऱ्या वर्षी व. सा. द. शेकडा ४ टक्के करमाफ डिव्हिडंड दिले गेले. बँकेची शेअरविक्री चालू आहे.

म. वि. गोखले

मॅनेजर.

महायुद्धाची जाणीव ! कपड्यांच्या खर्चात काटकसर करा. एक वेळ येऊन स्वतःची खात्री करा व पैशाचा मोबदला घ्या.

बंबाचे
माडीवर

महिंद्रकर ब्रदर्स

तयार कपड्यांचे व्यापारी

बुधवार
चौक,
पुणे

विविध माहिती

प्रार्थना-दिन

रविवार ता. ६ सप्टेंबर हा दिवस युद्धास प्रारंभ होऊन तीन वर्षे झाल्यानंतरचा पहिला रविवार, ह्या दृष्टीने प्रार्थना-दिन म्हणून पाळण्यांत यावा, अशी बहाइसरायांनी त्रिंती केली आहे.

टाटा ऑइल मिल्स कं. लि.

वरील कंपनीस ३१ मार्च, १९४२ अखेर संपलेल्या वर्षी ८१ लक्ष रुपये नफा झाला. कंपनीने ह्या वर्षी १ कोटी, ३ लक्ष रुपयांचा माल विकला.

पॅरेमाऊंट इन्व्हेस्टमेंट कं. लि.

स्टॉक्स व शेअर्सचा धंदा करण्यासाठी बरील. नांवाची एक खासगी लिमिटेड कंपनी मुंबई येथे स्थापन झाली आहे. तिचे गव्हर्निंग डायरेक्टर श्री. आर. जे. सार्वत हे आहेत.

भारत इ. कं. लि.

वरील विमा कंपनीने १९४१ साली १ कोटी, ४१ लक्ष रुपयांचे काम मिळविले. तिच्या पॉलिसीच्या रकमेची सरासरी २,१९१ रुपये पडली.

इंडियन स्कूल ऑफ मान्जस, धनबाद

धनबाद येथील खाणीच्या कामाचे शिक्षण देणारी वरील संस्था तूर्त बंद ठेवण्यांत आली आहे. त्याचे कारण प्रसिद्ध झालेले नाही.

रशियन युद्धकैदी

रशियन युद्धकैद्यांना जर्मनी शेतकाम करावयास लावीत आहे, असे समजते.

शत्रूंचे हुकसान

नॉर्थ समुद्र व इंग्लिश खाडी ह्यांचेमध्ये १५ जुलै अखेरच्या मुदतीत ब्रिटिशांनी १० लक्ष टनांच्या शत्रूच्या आगबोटी बुडविल्या आहेत.

मुंबई प्रांतातील सिव्हिक मार्ग

मुंबई प्रांतातील सिव्हिक मार्गाची संख्या ५,३२० झाली आहे.

हिंदुस्थान सरकारचे कस्टम्सचे उत्पन्न

जुलै, १९४२ २९८ लक्ष

जून, १९४२ २५३ लक्ष

जुलै, १९४१ ४१४ लक्ष

आखूड धाग्याच्या कपाशीचे पेरणीस बंदी

पांच अष्टमांश इंचापेक्षा कमी धाग्याची कपास पेरण्यास म्हैसूर संस्थानातील काही जिल्हांत बंदी करण्यांत आली आहे.

हिंदुस्थान-सिलोन सलोक्या

सिलोनकडे हिंदुस्थानातील मजूर जाण्यास प्रतिबंध होता. तो नाहीसा करण्याचे हिंदुस्थान सरकारने ठरविले आहे. सिलोन सरकार हिंदी लोकांविरुद्ध असलेले आपले कायदे रद्द करणार आहे. नव्या सलोक्याचे घोरणाने दोन्ही देश युद्धसमाप्तीनंतर नवीन करार करतील.

मध्यवर्ती सरकारचा उत्पन्न-सर्व

एप्रिल ते जून, १९४२ ह्या तिमाहीत हिंदुस्थान सरकारचा सर्व त्याच्या उत्पन्नापेक्षा २९३ कोटी रुपये अधिक झाला. ह्या मुदतीत उत्पन्नात ३३ कोटींची भर पडली; परंतु लष्करी खर्चात १४ कोटींनी वाढ झाली.

रेल्वे कामगार व जादा काम

रेल्वे कामगारांच्या कामाचे कमाल-तासांवरील नियंत्रण दूर करणारा एक ऑर्डिनन्स हिंदुस्थान सरकारने काढला आहे. जादा कामास मामुली दराच्या वीडपट दराने वेतन मिळेल.

पारशी विवाह

१९४१ साली एकूण ५९३ पारशी विवाह मुंबई प्रांतात नोंदण्यांत आले, त्यापैकी ४६३ विवाहांची नोंद मुंबई येथे झाली.

स्पेशल मॅरेज ॲक्ट

मुंबई प्रांतात नोंदणी पद्धतीने (स्पेशल मॅरेज ॲक्ट) गेल्या वर्षी ३१९ विवाह झाले, त्यापैकी मुंबईच्या सब रजिस्ट्रारने १९३ विवाह नोंदले, रजिस्टर पद्धतीने होणाऱ्या विवाहांची संख्या एका वर्षात ४९ ने वाढली.

स्टॅप गव्हर्नर

मुंबई सरकारचे स्टॅप विकणारे मुंबई प्रांतात एकूण ६२३ लायसनदार आहेत. त्यांना त्यांच्या विक्रीवर १९४१ साली एकूण ८७,४२९ रुपये कमिशन मिळाले.

राष्ट्रसंघाची वर्गणी

हिंदुस्थानाने १९४०-४१ मध्ये राष्ट्रसंघास वर्गणीदाखल ९ लक्ष, ४१ हजार रुपये दिले. १९३९-४० मध्ये त्याने ७ लक्ष, ५० हजार रुपये वर्गणी दिली होती. राष्ट्रसंघाच्या एकूण खर्चाचा एकदशांश हिस्सा हिंदुस्थान सोसतो. वर्गणी वाढण्याचे कारण असे की, जरी राष्ट्रसंघाचा खर्च कमी झाला असला तरी त्यापेक्षा अधिक प्रमाणात त्याचे सभासद कमी झाले आहेत.

बॉर रिस्क इन्शुरन्स

कारखान्याच्या हद्दीचे बाहेरील परंतु कारखान्याच्या मालकीची व त्याच्या कामास उपयोगी पडणारी यंत्रसामुग्री हिचाहि ह्यापुढे युद्धविषयक विमा उतरला पाहिजे, अशी नियमांत बुद्धती करण्यांत आली आहे.

पेन्शनांत वाढ

ब्रिटिश सरकारने आपल्या पेन्शनरांच्या पेन्शनमध्ये बरीच वाढ केली आहे.

रेल्वेजच्या हिशेबांत वाढावा

ओळीने अकरा वर्षे हिंदी रेल्वेजच्या हिशेबांत, सर्व व्याज भागवून व मध्यवर्ती सरकारचे देणे देऊन वाढावा उरला नाही, तो १९४०-४१ चे हिशेबांत दिसून आला आहे.

ट्रेझरी बिलांबर ७ आणे व्याजाचा दर

गेल्या आठवड्यांत रिझर्व्ह बँकेने हिंदुस्थान सरकारची ६ कोटी रुपयांची ट्रेझरी बिले विकली, त्यावर व्याजाचा दर द. सा. द. शे. ७ आणे इतका पडला.

वृत्तपत्रांना सरकारी रिपोर्टांच्या प्रती

ज्या वृत्तपत्रांचा खप निदान ५ हजार प्रतीइतका तरी आहे, अशांना सरकारी खात्याचे रिपोर्ट मोफत मिळतील व बाकीच्या वृत्तपत्रांना त्यांच्या योग्यतेप्रमाणे ते पुरवले जातील, असे मुंबई सरकारने जाहीर केले आहे.

चीनमध्ये तांदुळाचे पीक

चीनमध्ये चालू मोसमात तांदुळाचे मोठे पीक येईल, अशी बातमी आहे.

अनुक्रमणिका

पृष्ठ	पृष्ठ
१ विविध माहिती ... २६८	सांची आवश्यकता-इंग्लंड-मध्ये ग्रामसुधारणा-मामटे-गिरीपासून सावध रहा-राशियांतील रणांगण
२ ग्रामसुधारणा सात्याचें कार्य ... २६९	६ स्टॅप सात्याचा अहवाल २७२
३ एक्सचेंज बँकांचा कारभार ... २७०	७ पेट्रोलऐवजी प्रोड्यूसर गॅस ... २७३
४ पाण्याचा पुरवठा ... २७०	८ विमा कंपन्यांची असोसिएशन २७३
५ स्फुट विचार ... २७१	
अंतर्गत शांतता आणि जूट	

अर्थ

बुधवार, ता. २६ ऑगस्ट, १९४२

ग्रामसुधारणा सात्याचें कार्य

मुंबई प्रांतांतील सरकारी ग्रामसुधारणा सात्याच्या १९४१ सालाच्या मार्च अखेर झालेल्या कार्याचा वृत्तांत प्रसिद्ध झाला असून त्याचा गोषवाराहि सरकाराकडून पुरवण्यांत आला आहे. खेडेगांवाच्या आर्थिक सुधारणेचें महत्त्व ओळखून मुंबई सरकारानें ती घडवून आणण्याच्या हेतूनें आवश्यक असलेली कार्यकारी घटना तयार केली व तत्वरतेनें अंमलांतहि आणली. शेतीचें खातें व सहकारी खातें ह्यांचा रेव्हेन्यू सात्याप्रमाणेंच खेडेगांवांतील लोकांशीं निकट संबंध येत असल्यामुळे त्यांच्या स्वतंत्र प्रयत्नांचा मेळ घालणें अगत्याचें आहे असें वाटल्यावरून सरकारानें आपल्या योजनेंत सहकारी सात्यास प्राधान्य दिलें आणि त्या सात्यास “को-ऑपरेटिव्ह अँड रूरल डेव्हलपमेंट डिपार्टमेंट” असें नांव देऊन त्याचें कार्यक्षेत्र विस्तृत केलें आणि त्याच्यामार्फत ग्रामसुधारणेच्या कारभारास प्रारंभ केला. सहकारी सात्याच्या नेतृत्वाखाली त्याप्रमाणें चालवण्याची व्यवस्था समाधानकारक नसल्याचें आढळल्यावरून सरकारनें त्यामध्ये महत्वाचे फेरफार करून मूळच्या योजनेची पुनर्रचना केली आहे. “सहकार आणि ग्रामसुधारणा” ह्या संयुक्त सात्याची नोव्हेंबर १९४० मध्ये फाळणी करण्यांत आली. ह्या विभक्तीकरणाचा असा परिणाम झाला की “ऑग्रिकल्चरल डिपार्टमेंटचे तज्ञ अधिकारी आपल्या मूळच्या सात्यांत परत आले. डायरेक्टर ऑफ ऑग्रिकल्चर ह्यांनी कौटन सीड डिस्ट्रिब्युशन स्कीम्स (कपाशीचें बियाणें वांटण्यासंबंधीच्या योजना) वर नियंत्रण ठेवण्याचें काम व तसेंच तालुका डेमॉन्स्ट्रेशन सेंटर्स (तालुक्यांतील प्रात्यक्षिकें करून दाखवण्याच्या कामांची केंद्रे) वर नियंत्रण ठेवण्याचें काम पुन्हां हातीं घेतलें. तथापि मार्केटिंग सात्याचा नोकरवर्ग पूर्वीप्रमाणें को-ऑपरेटिव्ह सोसायट्यांचे रजिस्ट्रार व रूरल डेव्हलपमेंटचे रजिस्ट्रार यांच्या नियंत्रणाखाली असण्याचें चालू राहिलें. रूरल डेव्हलपमेंट इन्स्पेक्टर व असिस्टंट रूरल डेव्हलपमेंट इन्स्पेक्टर मिळून बनलेल्या जिल्हांतील नोकरवर्गाची पुनर्रचना करण्यांत येऊन तो रेव्हेन्यू, ऑग्रिकल्चरल व को-ऑपरेटिव्ह डिपार्टमेंटांत विभागण्यांत आला.”

निरनिराळ्या सात्यांतील कामाचा संबंध जेथे जेथे ग्रामसुधारणेच्या कार्यक्रमाशीं येईल तेथे तेथे दोहोंचा मेळ घालण्याची जबाबदारी प्रत्येक जिल्हाच्या कलेक्टरवर टाकण्यांत आली आहे. “रूरल डेव्हलपमेंटचें काम सरकारनें स्वतः केलेल्या डिस्ट्रिक्ट रूरल डेव्हलपमेंट बोर्डांमार्फत चालवण्यांत येत आहे. या बोर्डांच्या सुधारलेल्या घटनेअन्वये कलेक्टर हा या बोर्डांचा चेअरमन असतो व जिल्हांतील निरनिराळ्या सात्यांतील अंमलदार हे ह्याच्या नात्यानें त्या बोर्डांचे सभासद असतात. तसेंच निरनिराळ्या हितसंबंधांचे प्रतिनिधी असणारे अनेक बिनसरकारी सभासदसुद्धा बोर्डांत असतात.” जिल्हांतील ग्रामसुधारणेच्या कार्याविषयीची जबाबदारी मुलकी अंमलदारांवर टाकली असल्याकारणानें निरनिराळ्या सात्यांच्या कामांत एकसूत्रीपणा आणण्याचें कामहि त्यांचेवरच सोपविण्यांत आलें आहे. “हा एकसूत्रीपणा परिणामकारक होण्यासाठी सरकारनें निरनिराळ्या सात्यांच्या मुख्य अधिकाऱ्यांना आपल्या हाताखालच्या नोकरवर्गास संपूर्ण व मनापासून सहकार्य करण्याबाबत फर्माविण्याबद्दलचे हुकूम काढले आहेत. त्याचप्रमाणें संबंध असलेल्या सात्यांमध्ये अधिक सहकार्य व्हावें ह्या हेतूनें सभा भरवण्याविषयी कलेक्टरांस सूचनाहि करण्यांत आल्या आहेत.” प्रत्येक सरकारी सात्यानें स्वतःच्या कक्षेतील कारभाराकडे मुख्यतः लक्ष पुरवावें आणि त्याच्या मर्यादेबाहेर नजर टाकूं नये हें स्वाभाविक आहे. परंतु जनतेचा संबंध ह्या अनेक सात्यांशीं येतो आणि त्यांच्या हिताविषयीच्या गोष्टींचा त्वरित निकाल होण्यास त्यांत एकसूत्रीपणा असणें आवश्यक आहे ह्याचा अनुभव आला आहे. खेडेगांवांची जीवनाच्या सुधारणेंत तर निरनिराळ्या सरकारी सात्यांनीं आपापल्यापुरतें पाहून मुळींच चालवण्याचें नाहीं. ह्या दृष्टीनें ग्रामसुधारणेच्या कार्यक्रमांत सर्व संबंधी सात्यांचें सहकार्य होण्याची व्यवस्था झाली आहे हें योग्य आहे. ही तजवीज यशस्वी रीतीनें अंमलांत येत आहे व ज्यांचा रूरल डेव्हलपमेंट (ग्रामसुधारणेच्या) कार्याशीं अगदीं दूरचा संबंध आहे अशीं खातीं सुद्धा या कार्यांत अधिक लक्ष देत आहेत” असें सरकारी वृत्तांतांत म्हटलें आहे तें समाधानकारक आहे.

ग्रामसुधारणेचा कार्यक्रम १९४०-४१ सालीं कसा अंमलांत आणला गेला त्याची माहिती ह्या वृत्तांतांत दिली आहे. शेतीच्या सुधारणेच्या संबंधांत खालील बाबी हातीं घेण्यांत आल्याः— जमिनीची सुधारणा; लागवड करण्याची सुधारलेली पद्धत, सुधारलेली साधनें व त्तें; बियाण्यांची पैदास व त्यांची वाटणी; रोगजनक कीड, पिकांचे रोग व जंगली जनावरे ह्यांचेपासून पिकांचें संरक्षण; बागाइत कामाची वाढ; गुराढारांची पैदास; कुरणें व बैरण ह्यांत सुधारणा. सहकारी संस्थांचें मुख्य कार्य पतपेट्यांवर केंद्रित झालेलें असलें तरी ग्रामसुधारणेच्या कामांत त्या अप्रत्यक्षपणानें भरीव कामगिरी करीत आहेत. तालुका डेव्हलपमेंट असोसिएशनस, बेटर फार्मिंग सोसायटीज व मल्टि-पर्पज सोसायट्या ह्यांचें काम प्रत्यक्षपणानें सहकार्य करण्याचें आहे. धान्याचे डेपो चालवणें, खेडेगांवां उद्योगधंद्यांस सहाय्य देणें, दळणवळणाची साधनें सुधारणें, पाणीपुरवठ्याचा विस्तार करणें, सार्वजनिक आरोग्य व स्वच्छता यांचेकडे लक्ष पुरवणें, निरक्षरतेचा निरास, शाळांच्या इमारती बांधणें, शारीरिक शिक्षणाची तरतूद, खेडेगांवां पुस्तकालयें चालवणें, प्रदर्शनें, प्रात्यक्षिकें व वर्ग ह्यांच्याद्वारे प्रचारकार्य करणें इत्यादि बाबींचा अंतर्भाव ग्रामसुधारणेच्या कार्यक्रमांत होत आहे. जिल्हाजिल्हांतून ह्या

निरनिराळ्या प्रकरणीं कसे विविध प्रयत्न चालू आहेत ह्याची माहिती प्रस्तुत वृत्तांतांत देण्यांत आली आहे. खेडेगांवांत रहाणाऱ्या जनतेची आर्थिक स्थिति सुधारणे हे विस्तृत व अवघड काम आहे आणि त्यावर कितीतरी पैसा खर्चाचा लागेल व त्यासाठी परिश्रम करावे लागतील. ग्रामसुधारणेच्या कामाचे महत्त्व सर्वास पटले असून ते पद्धतशीरपणे चालू झाले आहे ही उत्तेजनदायक गोष्ट आहे.

एक्सचेंज बँकांचा पौर्वात्य देशांतील व्यवहार

ग्रेट ब्रिटनच्या व्यापाराचे जाळे सर्व जगभर पसरलेले आहे, व त्याच्या व्यवहारास पैसा पुरविणाऱ्या बँकांचा विस्तारहि त्याच प्रमाणांत झाला आहे. परराष्ट्रीय व्यापारांत निघणाऱ्या हुंड्यांची उलाढाल करणे हा जरी त्यांचा प्रमुख व्यवहार असला, तरी व्यापारी बँकांचीं मामुली कामेहि त्या करतात. उद्योगधंदे व व्यापार ह्यांचे प्राबल्य असलेल्या पाश्चात्य राष्ट्रांत असल्या बँका निघून त्यांचे प्राबल्य मागसलेल्या राष्ट्रांतून व्हावे, हे कमप्राप्तच आहे. हिंदुस्थानाचा परराष्ट्रीय व्यापार मोठ्या प्रमाणांत चालत असूनहि, एकहि हिंदी एक्सचेंज बँक अस्तित्वांत नाही, ह्यावरून जुन्या एक्सचेंज बँकांशीं स्पर्धा करून नवी बँक काढणे किती अवघड आहे, ह्याची कल्पना येईल. हिंदुस्थानांत व्यवहार करणाऱ्या एक्सचेंज बँकांची संख्या १७ असून त्यांच्या ९९ कचेऱ्यांचे येथे काम चालू आहे. ह्या शाखांपैकी पाऊण शाखा मुंबई, कलकत्ता, मद्रास, कराची, दिल्ली, कानपूर, लाहोर व अमृतसर येथे केंद्रीभूत झालेल्या आहेत. हिंदुस्थानाप्रमाणे चीन, हाँगकाँग, मलाया, ढच ईस्ट इंडीज, ब्रह्मदेश, इत्यादि पौर्वात्य राष्ट्रांतहि एक्सचेंज बँकांचा अतिशय मोठ्या प्रमाणावर व्यवहार चालतो. ह्या बँकांचा कारभार अत्यंत दक्षतापूर्वक व सावधगिरीने चालविण्यांत येतो, अशी त्यांची ख्याति आहे. व्यापारी देवघेवी सुलभ करणे, ही त्यांची कामगिरी चटकन लक्षांत येते, परंतु तिचेबरोबरच ह्या बँकांनी दरसाल कितीतरी रकम डिव्हिडंडच्या रूपाने ग्रेट ब्रिटनकडे नेलेली आहे. आपल्या नफ्याचा बराच मोठा भाग त्यांनी पौर्वात्य राष्ट्रांतच गुंतविलेला आहे. त्यांच्या डिव्हिडंडचे रूपाने पैशाचा ओष ग्रेट ब्रिटनकडे चालू रहातोच. ह्या बँकांनी आपल्या नोकरवर्गास दिलेले भरपूर पगार व पेन्शन ह्यांच्या रकमेचा मोठा भाग ग्रेट ब्रिटनकडेच रवाना होतो.

जपानने युद्धांत प्रवेश करून चीनमधील प्रमुख बंदरे, हाँगकाँग, मलाया, ढच ईस्ट इंडीज व ब्रह्मदेश ही काबीज केल्याकारणाने एक्सचेंज बँकांच्या व्यवहारावर बराच परिणाम झाला आहे. त्याची कल्पना खालील तक्त्यांत कांहीं प्रमुख बँकांच्या एकूण कचेऱ्यांची संख्या व ह्यांपैकी शत्रूचे ताब्यांत गेलेल्या कचेऱ्यांची संख्या ह्यांचे आकडे दिले आहेत, त्यांवरून येईल.

एक्सचेंज बँक	एकूण कचेऱ्या	शत्रूचे प्रदेशांत	१९४०	१९४१
हाँगकाँग अँड शांघाई	४२	३६	५ पौंड	२३ पौंड
चार्टर्ड	४८	३७	१०%	७३%
मर्कन्टाइल	२५	१२	१२%	९%
मॅशनल	३०	२	१६%	१२%
इंपीरिअल	१७९	६	१२%*	१२%*
ईस्टर्न	१३	१	६%	४३%

* ३० जून अखेरचे वर्ष

एक्सचेंज बँकांचा व्यवहार आजवर अत्यंत सावधगिरीने व दक्षतापूर्वक चालविण्यांत आलेला असल्याने, त्यांच्या कित्येक शाखा शत्रूचे ताब्यांतील देशांत गेल्या तरी त्यांचेवर आपत्ति कोसळलेली नाही, हे लक्षांत ठेवण्याजोगे आहे. १९४१ च्या नफ्यांतून त्यापूर्वीइतकेच डिव्हिडंड देऊ शकल्या असत्या, इतका नफा त्या वर्षी त्यांनी वास्तविक मिळविलेला आहे. ब्रिटिश बँकांस पूर्वस्थिति प्राप्त करून देण्याचे मुख्य साधन आर्थिक स्वरूपाचे नसून ते लष्करी स्वरूपाचे आहे, असे "एकॉनॉमिस्ट" पत्राने म्हटले आहे, ते यथार्थ आहे. शत्रूच्या ताब्यांत गेलेले देश मोकळे झाल्याखेरीज पुढचे पाऊल टाकता येणार नाही; तथापि तेवढ्याने भागेल, असे नाही. जपान वसवू पहात असलेली घढी व त्याने घेतलेल्या देशांत चालू केलेली नवी चलनव्यवस्था ही प्रस्तुत बँकांच्या पुनर्घटनेचे बाबतीत अडथळा उत्पन्न करतील हे उघड आहे. पौर्वात्य राष्ट्रांत राष्ट्रीय भावनेचा विकास होत आहे. स्वयंपूर्णतेचे धोरण ती अंगीकारित आहेत व मामुली आंतरराष्ट्रीय व्यापार कमी होत आहे. अशा परिस्थितीत, केवळ परराष्ट्रीय व्यापारास मदत करणाऱ्या एक्सचेंज बँकांनी आपले धोरण बदलणे आवश्यक होणार आहे. स्थानिक बँकिंगमध्ये दिवसानुदिवस अधिक भाग घेण्यास त्या प्रारंभ करण्याचा संभव आहे. स्थानिक लोकांची नोकरवर्गांत भरती करून व आपल्या दीर्घ अनुभवाचा व आर्थिक शक्तीचा उपयोग करून त्या मागसलेल्या पौर्वात्य राष्ट्रांत आपले स्थान सहज पकडे करू शकतील. चालू युद्धामुळे होणारे त्यांचे नुकसान भरून काढून नवीन धंदा वाढविण्याइतके सामर्थ्य त्यांच्या जवळ आहे.

युद्धसमाप्तीनंतर ब्रिटिश पैशाची गुंतवणूक व ग्रेट ब्रिटनचा व्यापार, ह्यांच्या आधारावर एशियांतील अंतर्गत बँकिंगमध्ये एक्सचेंज बँकांचा प्रवेश अधिकाधिक होऊ लागेल, असा रंग दिसतो. ह्या क्षेत्रांत त्यांना पूर्वी इतर मोठा नफा मिळणार नाही; तथापि त्यांचे व्यवहारक्षेत्र किनाऱ्याचे पट्टीपुरतेच न रहाता ते व्यापक होईल, हे उघड आहे.

पाऱ्याचा पुरवठा

साधारण जनतेस माहित नसलेल्या अनेक प्रकारच्या युद्धकार्यास पाऱ्याची आवश्यकता असते. जागतिक पुरवठ्यापैकी तीन-चतुर्थीस पुरवठा इटली व स्पेन ह्यांचे ताब्यांत असल्याकारणाने त्यांनी पाऱ्याची किंमत चौपट चढविली. त्याचा परिणाम अमेरिका, मेक्सिको, इत्यादि देशांत पाऱ्याच्या खार्णीतून पुनः पारा काढण्यास प्रारंभ करण्याकडे झाला. १९३९ साली अमेरिकेंत १८,६३३ फ्लास्क (१ फ्लास्क = ७६ पौंड) पाऱ्याचे उत्पादन झाले होते; १९४० साली त्याचा आकडा ३७,७७७ फ्लास्क झाला. मेक्सिकोतील उत्पादनाचे तत्सम आकडे अनुक्रमे ७,३७६ फ्लास्क व ११,६५३ फ्लास्क असे आहेत. १९४१ साली ह्या दोन्ही देशांतील उत्पादन आणखी वाढले व कॅनडा आणि बोलिव्हिया ह्यांनी पाऱ्याचे उत्पादन नव्याने सुरू केले. चालू युद्धास प्रारंभ होण्यापूर्वी अमेरिका मोठ्या प्रमाणावर पाऱ्याची आयात करित असे; आता तो निर्गत करू लागला आहे. स्पेनमधून होणारा पुरवठा बंद झाला, तरी दोस्त राष्ट्रांस पाऱ्याचा तुटवडा पडणार नाही.

स्फुट विचार

अंतर्गत शांतता आणि जूट ह्यांची आवश्यकता

गेल्या पंधरा दिवसांत देशामध्ये कित्येक ठिकाणी गढबद व दंगेधोपे होऊन सरकारी व बिनसरकारी मालमत्तेचा नाश झाला आहे आणि कांहीं लोक मृत्युमुखी पडले आहेत. असल्या प्रसंगी शांतता राखण्यासाठी सरकारास कडक उपायांचा अवलंब करणे प्राप्त होते आणि त्या योगाने सामान्य जनतेची गैरसोय होते व तिला नुकसान सोसावे लागते. शत्रू दाराशी येऊन ठेपला असता देशांत पूर्ण शांतता नांदणे आणि सर्वांचे प्रयत्न रक्षणाच्या उपायांवर एकवटणे अगत्याचें असते. अत्याचार केव्हाहि गर्ह्य व निषेधाई होत आणि ते तातडीने बंद पाडणे अगत्याचें व उचित आहे. शत्रूचा निश्चयाने प्रतिकार करण्याची आवश्यकता तर वस्तुतः देशांतील सर्व लोकांस पूर्ण पटली असतां विरोध, अत्याचार व अशांतता ह्यांनीं डोकें वर काढावे ही सैदाची गोष्ट आहे. दंग्याधोप्यामुळे युद्धप्रयत्नांत आडकाठी उत्पन्न होऊन जनतेचें जीवित धोक्याचें व कष्टमय झाल्यावांचून रहाणे शक्य नाही. ह्यासाठी अत्याचारांवर उपाय योजित असतां हिंदुस्थान सरकाराने राजकीय मतभेद नाहीसि व्हावे म्हणून तडजोडीची योजना तातडीने हातीं घ्यावी अशा सूचना व्यापारी मंडळें व कित्येक पुढारी ह्यांनीं सरकारास केल्या आहेत, त्यांचा स्वीकार तात्काळ केला जाणे अगत्याचें आहे. अत्याचारांचा कडक उपायांनींही बमोड करणे हे सरकारचें स्पष्ट कर्तव्यच आहे; तसेंच, निरनिराळ्या पक्षांच्या व विचारांच्या पुढाऱ्यांशीं चर्चा करून शांततेचा व विधायक युद्धकार्याचा मार्ग काढण्याचीहि जबाबदारी त्याचेवरच येऊन पडते. सर स्टॅफर्ड क्रिप्स ह्यांनीं राजकीय पुनर्घटनेची पुढे मांडलेली योजना मान्य झाली नाही म्हणून ब्रिटिश सरकारने स्वस्थ बसण्याचें कारण नाही. त्या योजनेंत कित्येकांनीं सुचवलेल्या दुरुस्त्यांचा विचार करून बहुसंख्य लोकांस पसंत पडेल अशी एखादी व्यवस्था त्यांस अंमलांत आणतां येईल. हे काम जितक्या तातडीने होईल तितकें तें इष्ट आहे.

इंग्लंडमध्ये ग्रामसुधारणा

स्वस्त मिळेल तेथून माल घ्यावा आणि महाग असेल तेथें तो विकवावा ह्या वैयक्तिक इच्छांप्रेरित आर्थिक स्वातंत्र्याच्या तत्त्वावर इंग्लंडमध्ये व्यवहार चालत असत. त्या देशांत उद्योगधंदे मोठ्या प्रमाणावर चालून ब्रिटिश मालाची बाहेर निर्गत होई आणि त्याच्या मोबदल्यांत कच्चा माल व अन्नसामुग्री ह्यांची आयात केली जात असे. ह्या अनिर्व्विध व्यापाराच्या योगाने प्रत्येक देश सर्वांत कमी सर्वांत तयार होऊं शकणारा माल स्वतः बनवून अधिक सर्व्च लागणारा माल दुसरीकडून आणीत असल्याने सदरहू व्यवस्था सर्वांच्या हिताची आहे अशा समजूतीने उद्योगधंदे व व्यापार ह्यांचे बाबतींत सरकारने हात धाळूं नये ह्या तत्त्वाचा पुरस्कार केला जात असे. ह्या कारणाने इंग्लंडमध्ये मोठमोठे कारखाने भरभराटीस आले आणि परराष्ट्रीय व्यापार विस्तृत प्रमाणांत होऊं लागला. त्याचाच परिणाम असा झाला की शेतीचा धंदा मार्गे पडला आणि शहरांची वाढ झपाट्याने झाली. ज्याप्रमाणे हिंदुस्थानांत उद्योगधंदे मागसलेल्या स्थितींत असल्याकारणाने बहुसंख्य लोकांस शेतीवर अवलंबून रहावे लागलें आणि ह्या देशाची आर्थिक घटना एकांगी

व सदीप बनली त्याचप्रमाणे इंग्लंडमध्ये मोठ्या कारखान्यांचे स्तोम माजून शेतीच्या धंद्याची अनास्था झाली. युद्धपरिस्थितीच्या अनुभवाने जागे होऊन ब्रिटिश लोकांस ही स्थिति बदलण्याचें महत्त्व पटूं लागलें आहे आणि सरकारच्या विद्यमाने आर्थिक योजनात्मक धोरणाचा अंगीकार करण्याची आवश्यकता इंग्लंडमध्ये भासत आहे. आतां हा केवळ तात्विक चर्चेचा प्रश्न राहिला नसून तो व्यवहाराच्या कक्षेंत आला आहे. ह्याचें उत्कृष्ट गमक सेडेगावीं जमिनीचा चांगला उपयोग करवा ह्यासंबंधाने चौकशी करण्यासाठी नेमलेल्या समितीने प्रसिद्ध केलेल्या शिफारसीमध्ये सापडण्यासारखें आहे. सेडेगावांची स्थिति असमाधानकारक असल्याने ती सुधारण्यासाठी पंचवार्षिक योजना ब्रिटिश सरकाराने हातीं घ्यावी असे त्या समितीने सुचविलें आहे. चांगली बरे, रस्ते, विजेचा पुरवठा इत्यादींची तरतूद केली जाऊन सेडेगावी कामकऱ्यांचें जीवन सुसमय केले जाण्याचें अगत्य तिने प्रतिपादलें आहे. हिंदुस्थानांत औद्योगिक प्रगति आणि ग्रामसुधारणा दोन्ही बरोबरीने योजनात्मक पद्धतीने व्हावयास पाहिजेत हा येथील आर्थिक घटनेचा विशेष आहे हे लक्षांत ठेवले पाहिजे.

भामटेगिरीपासून सावध रहा

अलीकडे पोस्ट ऑफिस व बँका ह्यांच्या सिडक्यांजवळ भामटेगिरी उचलेगिरी केल्याची उदाहरणे बरीच घडली असल्याने त्यासंबंधांत जनतेने विशेष सावधगिरी बाळगणे आवश्यक झालें आहे. मुंबई शहरांत भुरट्या चोरांच्या कारवाया चालतात, त्यांच्या प्रसिद्ध झालेल्या माहितीवरून लोकांनी योग्य बोध घेतला पाहिजे. लोकांच्या निष्काळजीपणाचा फायदा पुष्कळ वेळां भामटेगिरी आयताच मिळतो असे आढळून आलें आहे आणि ह्याकरतां दक्षतेचें अगत्य विशेष आहे. गेल्या महिन्यांत मुंबई शहरांत एक लक्ष तेरा हजार रुपये किंमतीची मालमत्ता चोरांस गेली, तिच्या पैकी चवदा हजारांचा माल त्याच्या मालकांच्या निष्काळजीपणा-मुळे नाहीसा झाला. ह्या विषयाचीं दोन उदाहरणे देण्यांत आली आहेत ती उदाहरणे आहेत. एका पेट्रोल पंपाच्या मालकाकडे एक गृहस्थ गेला आणि शंभर रुपये किंमतीची नोट मोडून तो मार्गू लागला. पंपाच्या मालकाने आपल्या तिजोरीमधून सतराशे रुपये किंमतीच्या नोटा बाहेर काढल्या आणि त्या टेबलावर ठेवून तो ऑफिसच्या मार्गे कांहीं निकडीच्या कामाकरिता गेला. थोड्या वेळाने परत येऊन पहातो तो टेबलावरच्या सर्व नोटा आणि मोड मागणारा माणूस दोन्हीचा पत्ता नाही! दुसऱ्या उदाहरणांतील गृहस्थ एका बिलि-अर्ड सलूनमध्ये आपला कोट काढून ठेवून सोपी गेला. कोटाच्या खिशांत ४२० रुपये होते. स्वारी जागी होऊन पहातो तो कोटाचे खिसे रिकामे! आणखी एक उदाहरण. येथे नमूद करण्यासारखें आहे. एका कंपनीचा शिपाई रिझर्व्ह बँकेत शंभर रुपयांच्या पांच चलनी नोटा मोडण्यासाठी गेला आणि कोणत्या सिडकीत मोड मिळते ह्याचा तपास करूं लागला. आपण बँकेचे नोकर आहो असा बहाणा करून एका उचल्याने त्या शिपायाकडून नोटा घेतल्या आणि त्यांची एक घडी करून घेऊन पसार झाला. हे काय झालें म्हणून विचारा शिपाई पहात आहे इतक्यांत भामटा दिसेनासा झाला! असल्या कशळ धंदेवाडक उचल्यांपासून कामासाठी बँकेत जाणाऱ्या किंवा तेथे आपले नोकर पाठवणाऱ्या लोकांनी सावध राहिले पाहिजे. चालू वर्षाच्या पहिल्या सात महिन्यांत साडेसात लक्ष रुपयांची मालमत्ता चोरांनी लांबवल्याचें मुंबईच्या पोलिसांच्या निदर्शनास आलें आहे. लोक अधिक जागरूक राहिल्यास उचल्यांच्या करामतीस आळा बसल्यावांचून रहाणार नाही.

रशियातील रणांगण

प्रेसिडेंट रुझवेल्ट यांची गांठ घेऊन मि. चर्चिल यांनी युद्ध-परिस्थितीची तपशीलवार चर्चा केली आणि निरनिराळ्या रणांगणांवर चालवावयाच्या हालचाली तज्ज्ञांच्या सल्याने निश्चित केल्या. जर्मन फौजा डॉन नदीच्या व कॉकेशसमधील रॉकेलच्या प्रदेशांत रशियास मार्गे रेट्रीत नेण्याची शिकस्त करीत असतां शत्रूची ही प्रगति कुंठित करण्यासाठी पश्चिम युरोपांत ब्रिटिशांनी बद्धतशीरपणाची स्वारी करावी असें ह्या दोघां मुत्सबांमध्ये ठरले असले पाहिजे असा तर्क करण्यास जाग उत्पन्न झाली. कॉकेशस प्रांतांत जर्मनीची चाल अवपेक्षित त्वरेने झाल्या कारणाने आणि शत्रूच्या हातांत महत्त्वाचे रशियन प्रदेश जात चालल्यामुळे पश्चिमेकडील आघाडीची आवश्यकता सामान्यतः विशेष तीव्रतेने भासू लागली. ती ब्रिटिश युद्धमंडळास पटली असली तरी दुसरी आघाडी कोठे, कशी व केव्हा चालू करावी हे ठरवणे सोपे नसल्याने तिच्यासंबंधाने प्रत्यक्ष कृति अजून घडलेली नाही. पश्चिम फ्रान्समध्ये डिपपच्या भागांत चाचणीदासल एक रियादित पण जोरदार व संघटित रीतीची स्वारी ब्रिटिशांनी केली, तीवरून दुसऱ्या आघाडीची पूर्व तयारी चालली असल्याविषयी सहजच अनुमान निघते. तथापि, ह्यासंबंधांत रशियांत जाऊन स्टालिनशी मि. चर्चिलनी प्रत्यक्ष वाटाघाट करून अमेरिका, इंग्लंड व रशिया ह्यांच्या युद्धविषयक घोरणांत एकसूत्रता व ऐक्यमत्य निर्माण केले आहे ह्यावरून दुसऱ्या आघाडीबाबत मित्रराष्ट्रांचा निश्चित निर्णय झाला आहे ह्यांत शंका रहात नाही. सध्या रशियन रणभूमीवर अत्यंत निकराच्या लढाया चालल्या आहेत त्यांत स्टालिनच्या फौजा प्रत्येक पावलास शत्रूचे भयंकर बळी घेत असून अगदीं निरुपाय होईल तेथेच व तेव्हांच माघार घ्यावयाची ह्या तत्त्वाने वागत आहेत. त्या शत्रूवर उलट हल्लेही चढवीत आहेत. ह्या रणांगणांत रशियन फौजा दाखवीत असलेले शौर्य, चिकाटी व धडाडी ही वासाणण्यासारखी आहेत आणि ती सर्व जगाच्या कौतुकाचा विषय होऊन बसली आहेत. त्यांच्या पराक्रमाचे फळ मित्रराष्ट्रांच्या सहकार्याने लवकरच दिसून येईल अशी अपेक्षा करण्यांत येत आहे.

स्टॅम्प सात्याचा अहवाल

मुंबई सरकारच्या स्टॅम्प सात्याचे, ३१ मार्च, १९४२ अखेर संपलेल्या वर्षी एकूण १ कोटी, ६३३ लक्ष रुपये ठोक उत्पन्न झाले व सर्व वजा जातां निवळ उत्पन्न १ कोटी, ४४३ लक्ष रुपये उरले. उत्पन्नापैकी १ कोटी ४३ लक्ष रुपये स्टॅम्प अंकासाठी व ५९ लक्ष रुपये कोर्ट फीज अंकासाठी आहेत.

कोर्ट फी स्टॅम्प

मुंबई शहरांत कोर्ट फी स्टॅम्पाची विक्री २१ लक्ष, ८८ हजारांची झाली. त्याचे साठोसाठ पुणे (३ लक्ष, ७५ हजार रु.), पूर्व सानदेश (३ लक्ष, ८७ हजार) व अहमदाबाद (३ लक्ष, ५९ हजार) असे आकडे आहेत. इंड्याच्या स्टॅम्पाची विक्री, मुंबईत २२३ हजारांची, पुण्यांत ७८२ रुपयांची व अहमदाबादला ४४९ रुपयांची झाली.

इन्शुरन्स स्टॅम्प

विम्याच्या स्टॅम्पांच्या विक्रीचे आकडे मुंबई २ लक्ष, ९८ हजार रु., सातारा २,९७० रुपये, पुणे २,२०३ रु. व धारवाड १३३ रुपये, असे आहेत. बाकीच्या जिल्हांत त्यांची विक्री अजीबात झाली नाही. भागांच्या वर्गावर्गासाठी लागणारा स्टॅम्प मुंबईत १५ लक्ष, ६० हजारांचा, अहमदाबादला १ लक्ष, ११ हजारांचा, सुरतला ३० ३ हजारांचा, पुण्यास ६९९ रुपयांचा व सातार्यास ३७५ रुपयांचा सपला.

मुंबई इलाख्यातील सहकारी चळवळीच्या केंद्रस्थानीत असलेली

शेतकऱ्यांची प्रांतिक बँक

महणजेच

बॉम्बे प्रॉव्हिन्शियल को-ऑपरेटिव्ह बँक, लिमिटेड.

(सहकारी कायद्यान्वये नोंदलेली)

स्थापना १९११.

मुख्य कचेरी-सर विठ्ठलदास ठाकरसी मेमोरिअल बिल्डिंग
९, बेक हाउस लेन, कोट मुंबई.

शाखा

१ बारामती (जि. पुणे)	१८ अकलूज (जि. सोलापूर)
२ सातारा (" सातारा)	१९ विरमगाव (" अहमदाबाद)
३ इस्लामपूर (" ")	२० धुळे (" प. सामदेश)
४ कन्हाड (" ")	२१ दोंडाईचे (" ")
५ तासगाव (" ")	२२ शिरपूर (" ")
६ किलोस्करवाडी (" ")	२३ शहादे (" ")
७ शिराले (" ")	२४ नंदुरबार (" ")
८ कोरेगाव (" ")	२५ साकी (" ")
९ वाई (" ")	२६ शिंदसेडे (" ")
१० अहमदनगर (" अहमदनगर)	२७ तळोदे (" ")
११ शेवगाव (" ")	२८ मालेगाव (" नाशिक)
१२ कोपरगाव (" ")	२९ सटाणा (" ")
१३ बेलापूर (" ")	३० कळवण (" ")
१४ राहुरी (" ")	३१ लासलगाव (" ")
१५ भिवंडी (" ठाणे)	३२ नांदगाव (" ")
१६ पालघर (" ")	३३ दोहद (" पंचमहाल)
१७ कल्याण (" ")	३४ कालोल (" ")

या बँकेत मुदतीच्या, चालू व सेविंग बँक ठेवी

स्वीकारल्या जातात

आणि

इलाख्यातील बहुतेक सर्व प्रमुख ठिकाणी हुंडीचा व्यवहार केला जातो.

या बँकेत येणारा पैसा, शेतकरी व इतर अल्प उत्पन्नाचे लोक, यांच्या प्रत्यक्षपणे उपयोगी पडतो.

पूर्ण माहितीकरिता हेड ऑफिस अग्न शाखा-

कचेऱ्यांस लिहा.

व्ही. एल. मेहता,
मॅनेजिंग डायरेक्टर.

पेट्रोलपेवर्जी प्रोड्यूसर गॅस

पेट्रोलची व सनिज तेलांची बचत करण्याची आवश्यकता अत्यंत तातडीची आहे, ह्यासंबंधी प्रश्नच नाही. पेट्रोल रेशनिंगची अंमलबजावणी सर्वत्र कडक रीतीने करण्यांत येत आहे. पेट्रोलच्या पेवर्जी दुसरें एकादें जळण वापरतां येणें कितपत शक्य आहे ह्यासंबंधी वाटाघाटी चालू असून मोटार लॉन्ग्यांना प्रोड्यूसर गॅस प्लँटस बसविण्यांत येत आहेत. जेथे कूड ऑईलवर बीज निर्माण करण्यांत येते, अशा ठिकाणीहि कूड ऑईलचेपेवर्जी प्रोड्यूसर गॅस वापरण्याचे प्रयत्न चालू आहेत. हिंदुस्थानप्रमाणें ग्रेट ब्रिटनमध्येहि प्रोड्यूसर गॅसचा वापर वाढवून तेवढ्या पेट्रोलची बचत करण्याची योजना चालू आहे. गॅसवर लवकरच ५० हजार लॉन्ग्या तेथे चालू होतील. प्रोड्यूसर गॅस म्हणजे काय ह्याची माहिती येथे थोडक्यांत दिली आहे.

गॅस इंजिन चालविण्याकरितां स्वस्तांत तयार करण्यांत आलेल्या गॅसला प्रोड्यूसर गॅस हें नांव आहे. कोळसा, कोक, ह्यांसारख्या जळणापासून तो तयार करण्यांत येतो. स्लॅक, अँथ्रासाइट, टर्थ, लिग्नाइट, इत्यादि कोळशांचेच प्रकार आहेत, त्यांचाहि प्रोड्यूसर गॅससाठी उपयोग केला जातो. सार्धे लाकूडहि कांहीं ठिकाणी वापरण्यांत येतें. गॅस प्रोड्यूसरमध्ये कोळशाचा जाडा थर (अथवा वर सांगितल्याप्रमाणें तत्सम इतर जळण) मंदपणें जळत ठेवण्यांत येतो व त्यांत पाण्याच्या वाफेचा फवारा सोडण्यांत येतो. जळणाच्या उष्णतेनें वाफेचे उष्णतामान इतकें वाढते कीं, ज्यांची वाफ बनलेली आहे त्यांमध्ये म्हणजे ऑक्सिजन व हैड्रोजनमध्ये तिचे परत रूपांतर होतें. हे वायू जळणाच्या थरांतून वर जातात. जळण आंतल्या आंतच धुमसून जळत असल्याकारणानें कार्बन मोनॉक्साइडचा त्यापासून जन्म होतो. हवेतील नैट्रोजन, वाफेंतून बाहेर पडलेला ऑक्सिजन व हैड्रोजन आणि कार्बन मोनॉक्साइड हीं मिळून गॅस इंजिन चालविण्यास समर्थ असणारा प्रोड्यूसर गॅस बनतो. हे मिश्रण स्वच्छ करण्यांत येऊन साठवणीच्या टँकमधून इंजिन चालविण्याकडे त्याचा उपयोग केला जातो.

प्रोड्यूसर गॅस वापरण्यांतील प्रमुख अडचणी म्हणजे गॅस प्रोड्यूसरचे (जळणाचे) मोठे वजन व आकारमान, त्यापासून अल्प प्रमाणावर उत्पन्न होणारी उष्णता, शक्ति लवकर कमी होत जाण्याचा संभव, यंत्र चालू ठेवण्यासाठी ध्यावी लागणारी वक्षता व ढागडुजी ह्या होत. जळणाची साठवण करण्याची सोय, लागेल तेव्हाच त्याचा गॅस करतां येणें व जळण स्वदेशांतच उपलब्ध असणें ह्या त्यांतील प्रमुख सोई म्हणतां येतील. लॉरीवर प्रोड्यूसर गॅस प्लँट बसविण्यास सुरुवातीस मोठा खर्च येतो खरा, परंतु तो पुढें भरून येतो. कारण पेट्रोलपेक्षा प्रोड्यूसर गॅस स्वस्त पडतो. डीझेल ऑईल मात्र प्रोड्यूसर गॅसपेक्षा स्वस्त पडतें. पेट्रोल व सनिज तेलें ह्यांवर भारी दरानें जकात व एक्साइज पट्टी यावी लागते ती हिशेबांत घेऊनच वरील तुलना केलेली आहे.

ग्रेट ब्रिटनमध्ये प्रोड्यूसर गॅस प्लँटमध्ये अँथ्रासाइट व कोक हीं वापरण्यांत येतात. ह्या दोन्हींचा इतर ठिकाणी उपयोग होत असला व तीं अशा तऱ्हेनें जाळणें इतर वेळीं इष्ट नसलें, तरी पेट्रोल हें अधिक विरळ होऊं लागल्यामुळें पेट्रोलपेवर्जी त्याचा

उपयोग करणें व्यवहार्य ठरत आहे. लॉरीस पेट्रोल पुरविण्यापेक्षा गॅस प्रोड्यूसर पुरविणें कमी कठीण होईल. स्थानिक जळणांचा उपयोग कसा करतां येईल, इकडे प्रत्येक देशांतील सरकारचें लक्ष आहे. ३०% आर्द्रता असलेलें लाकूड जर्मनीतील गॅस प्रोड्यूसरमध्ये जळण म्हणून काम देत आहे. जर्मनी, डेनमार्क, स्वीडन, नॉर्वे, इत्यादि युरोपांतील कित्येक देशांनी शेतांतील ट्रॅक्टर, नदीवरील बोटी, मासेमारीच्या बोटी, इत्यादींवर गॅस प्लँट बसवून पेट्रोलची बचत चालविली आहे. स्थानिक भौगोलिक परिस्थितीस अनुसरून सर्वांत कार्यक्षम परंतु स्वस्त व सोडकर अशा जळणांची गॅस प्लँटकरितां योजना केली जात आहे. युद्धसमाप्तीनंतरहि प्रोड्यूसर गॅसचा वापर चालू राहील अशीं चिन्हें दिसत आहेत. कोळसा, कोक, सोडा इत्यादींस त्यामुळें नवें मिन्हाईक निर्माण होणारें आहे. स्थानिक जळणावर लॉन्ग्या, पिठाच्या गिरण्या, विजेचीं इंजिनें इत्यादि चालू लागल्यास पेट्रोलवरील अवलंबन दूर होईल. प्रोड्यूसर गॅसचें स्थान कायम होण्यापूर्वी त्याच्या वापराचे संबंधांतील सर्व तपशीलांत सुधारणा घडून येणें अगत्याचें आहे, हें उघड आहे.

महाराष्ट्रीय विमा कंपन्यांची असोसिएशन

पुणें हे केंद्र धरून, महाराष्ट्रांत निघालेल्या किंवा महाराष्ट्रीय लोकांनी चालविलेल्या विमा कंपन्यांची एक असोसिएशन स्थापन करण्याचा प्रयत्न चालू आहे. आजमितीस महाराष्ट्रामध्ये निघालेल्या किंवा महाराष्ट्रीयानीं चालविलेल्या अशा आयुर्विमा कंपन्या किंवा प्रॉव्हिडेंट कंपन्या सुमारे १५ आहेत. परंतु निरनिराळ्या कंपन्यांच्या चालकांची परस्पर हिताचा विचार करण्याच्या दृष्टीनें कचित्तच गांठभेट पडते. तसेंच नवीन विमा कायदा आणि सुपरिन्टेंडेंट ऑफ इन्शुरन्स यांचे दृष्टीनें विमा कंपन्यांना जे घोरण ठेवावे लागतें आणि जीं कायदेशीर बंधनें पाळावीं लागतात त्या बाबतींतील कायदेशीर किंवा तांत्रिक अशा ज्या अडचणी येतात त्या सोडविणेस किंवा त्याबाबत पेचप्रसंग पडल्यास सरकारकडे दाद मागण्यास एसादी संस्था असणें अत्यंत अवश्य आहे असें वाटूं लागलें आहे आणि या उद्देशानें लवकरच असोसिएशन प्रस्थापित करण्यांत येणार आहे. इंडियन लाईफ इन्शुरन्स कंपनीज असोसिएशन या संस्थेमध्ये नव्या कंपन्यांना सभासद होणें कठीण पडतें. तसेंच महाराष्ट्रांतील एकाद दुसरीच कंपनी या संस्थेचे सभासद आहे आणि म्हणून असोसिएशनची आवश्यकता आतां वाटूं लागली आहे.

ह्यासंबंधी विचारविनिमय करण्याकरितां सप्टेंबरच्या पहिल्या आठवड्यांत महाराष्ट्रीय विमा कंपन्यांच्या चालकांची एक सभा पुणें येथे भरणार आहे, असें समजतें. अशा संस्थेची आवश्यकता व उपयुक्तता निर्विवाद आहे. विमा कंपन्यांच्या सहकायांनी तिची स्थापना सत्वर होऊन ती लवकरच भरीव कार्य करूं लागेल अशी अपेक्षा आहे.

अर्ल हेग

गेल्या महायुद्धांतील ग्रेट ब्रिटनच्या कमांडर-इन-चीफचे चिरंजीव अर्ल हेग हे मध्यपूर्व रणक्षेत्रांत युद्धकेशी झाले असल्याची बातमी आहे. अर्ल हेग हे रॉयल आर्मर्ड कोअरमध्ये कॅप्टनचे ह्यावर असून त्यांचे वय २४ आहे.

अर्थशास्त्र

लेखक:—प्रो. वा. गो. काळे व प्रो. द. गो. कर्वे
पृष्ठसंख्या सुमारे ३००; किंमत ३ रुपये
या ग्रंथांत अर्थशास्त्राच्या सर्वसामान्य सिद्धांतांचे विवेचन केले आहे.

श्रीराम सिल्क मिल्स लि., बंगलोर

[कंपनीने १९४१ अखेर ६ टक्के डिव्हिडंड वांटला आहे.]

युद्धसाहित्यपुरवठा-खात्याची परेशुटकरिता
लागणाऱ्या

रेशमी कापडाची ऑर्डर पुरी करण्यासाठी लागणाऱ्या
भांडवलाकरिता तूर्त एकूण रु. १ लक्षाच्या रकमेपर्यंत

ठेवी घेणे आहेत

व्याजाचा दर ४॥ ते ६ टक्के. ठेव किमान
रु. ५०० ची असावी. ठेवीवरील व्याज
दर सहा महिन्यांनी दिले जाते.

श्रीराम सिल्क मिल्स लि.,
श्रीरामबाग,
बसवनगुडी, बंगलोर. } नारायण गोविंद नाईक,
(माजी अध्यक्ष, म्हेस्टर चेंबर ऑफ
कॉमर्स) मॅनेजिंग डायरेक्टर

आमच्या कारखान्यांतील माल मुंबईस बाहेर स्वदेशी को-ऑपरे-
टिव्ह स्टोअर्समध्ये व पुण्यास लक्ष्मी रोडवरील रे म्युझिअमच्या
व्यापार-संवर्धन-गृहांत पहा.

महायुद्ध दारुशी आले

परदेशी औषधे

दुर्मिळ व महाग झाली

पण

भिण्याचे कारण नाही !!!

— कारण —

आयुर्वेद रसशाळा पुणे लि.

या देशी औषधाच्या प्रसिद्ध कारखान्याने
तयार केलेली

- रक्तवर्धक, ● उपनाह,
- बालजीवन, ● कॅल्सीप्राल

इत्यादि पेटेंट, स्टॅण्डर्ड व लोकप्रिय औषधे खात्री पटल्यामुळे

★ डॉक्टर्सहि वापरून लागले आहेत. ★

दरसाल बिनचूक नफा वाटणाऱ्या ह्या कंपनीचे
शेअर्स व औषधे मागवा.

आयुर्वेद रसशाळा पुणे लि.

मुख्य दुकान गणपति चौक, लक्ष्मीरोड, पुणे २.

'अर्थ' ग्रंथमाला.

- १ बँका आणि त्यांचे व्यवहार
- २ हिंदुस्थानची रिझर्व्ह बँक
- ३ व्यापारी उलाढाली
- ४ सहकार

राहाणेची व भोजनाची उत्तम सोय

फोन नं. ७७९ गणपति चौक,

दयवस्थापक.

N. V. WADNERKAR

Gold & Silver Smith, Jeweller & Engraver,
Electro-plater & Manufacturer of Sporting
Trophies, Medals, Cups etc.

. . Raviwar Peth, Saraff Bazar, . .
POONA CITY.

DECCAN BOOK STALL

Booksellers, Publishers & Subscription Agents
Fergusson College Road, Poona No. 4

- (1) We stock and supply Educational books, General books & Library books.
- (2) We supply Government of Bombay and Government of India publications.
- (3) We receive Subscriptions to Indian and Foreign periodicals.
- (4) We procure any book published anywhere and supply it at publisher's price.